

III 401581

PRIMII PROFESORI DE FILOZOFIE

AI

ȘCOALEI DELA SF. SAVA

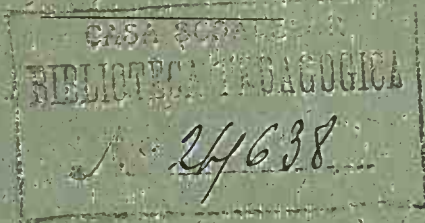
CONFERINȚĂ ȚINUTĂ LA LICEUL SF. SAVA ÎN ZIUA DE 5 DECEMBRIE 1926
CU PRILEJUL SERBĂRII PATRONULUI

DE

GHEORGHE ADAMESCU

PROFESOR, MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE

Extras din «Revista Generală a Invățământului»

BUCUREȘTI

TIPOGRAFIA ION C. VĂCĂRESCU

No. 4, STRADA UMBREI, No. 4

1927

Biblioteca Centrală Universitară
București

COTA ~~04/1760~~

INVENTAR 147319

PRIMII PROFESORI DE FILOZOFIE

AI

SCOALEI DELA SF. SAVA

CONFERINȚĂ ȚINUTĂ LA LICEUL SF. SAVA IN ZIUA DE 5 DECEMBRIE 1926
CU PRILEJUL SERBĂRII PATRONULUI

DE

GHEORGHE ADAMESCU

PROFESOR, MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE

147319
Doe

Extras din «Revista Generală a Invățământului»

BUCUREȘTI

TIPOGRAFIA ION C. VĂCĂRESCU

No. 4, STRADA UMBREI. No. 4

1927

Biblioteca Centrala Universitara
"Carol I" Bucuresti

III 401581
Cota.....

1956

Biblioteca Centrala Universitara
Bucuresti
Cota 0477768
Inventar 147319

B.C.U. "CAROL I" BUCURESTI

C147319

2094/620413

Primii profesori de filozofie ai școalei dela Sfântul Sava

I.

Școala din mănăstirea Sf. Sava din București are, în istoria sa, două mari perioade: *a)* ca școală grecească, întemeiată în vremea lui Șerban Cantacuzino' pela 1680; *b)* ca școală românească, întemeiată de G. Lazăr în 1818.

În dezvoltarea ce urmează voiu aveă în vedere numai faza a doua și-mi voiu mărgini expunerea pânăla 1848.

II.

Când Vodă Caragea aprobă ca acest «de curând venit din părțile Ardealului» și anume «Lazăr ingenerul» să deschidă o școală în «odăile» din curtea mănăstirii Sf. Sava, nu i se impuse nici un plan de studii, rămânând ca el să-l întocmească așa cum va socoti.

Luând ca model organizația școlară din Austria și în special «Liceul regiu academic» din Cluj, în care învățase și el, își întitulă noua lui școală «Academia românească» și stabili trei grade, numite «tagme», de învățământ:

A. Tagma pentru cei mai slăbănogi (cetirea, scrierea, catihisul, gramatica și aritmetica).

B. Tagma a doua (gramatica, poetica, gheografia, retorica, istoria neamului cu alte științe ce sânt spre trebuință).

C. Tagma a treia pentru «cei mai în vârstă și deprinși» (aritmetica, gheografia, gheometria, trigonometria, algebra, gheodezia).

La acestea se adaugă a patra:

D. «Mai având volnicie de la mai marii efori, vom trece și la celelalte înalte tagme filosoficești și la tagmele iuridicești». („Inștiințare către tinerime” de G. Lazăr 1818).

Vedem de aici că filozofia face parte din învățăturile «înalte», adică din cursurile ce ar corespunde cu cele universitare.

Ce a realizat Lazăr din acest program și cu ce profesori?

Petre Poenaru nu ne vorbește despre activitatea lui Lazăr în direcția învățământului filozofic. (Discurs de recepție în Academie. «George Lazăr și limba română» 1871). În schimb, Heliade, care a făcut prima biografie a dascălului de la Avrig, ne dă un mare număr de amănunte («Curier românesc» 1839 No. 64). Scrise după 16 ani de la moartea fostului său profesor, informațiile lui Heliade ar putea fi privite cu oarecare rezervă pentru unele puncte, în privința cărora l-ar fi putut înșela memoria, dar, în genere, pot fi socotite ca adevărate.

Colaboratorii lui Lazăr au fost: *Popa Pavel, Eufrosin Poteca, Ladislas Erdeli* și, mai târziu, *Heliade Rădulescu*.

Dacă ținem seamă că Lazăr studiasse filozofia la Viena și tradusese, ca student, câteva lucrări din acest domeniu, ni se pare firesc ca el să fi luat asupra-și cursul de filozofie, dar pe de altă parte, știind că membrii Eforiei Școalelor ceruse noului dascăl să caute *mai ales* a scoate ingineri, cari să măsoare moșiile, trebuie să admitem că cursurile de matematică aveau să-i revie tot lui, fiindcă nu putea găsi elemente pregătite în această direcție. Această presupunere devine siguranță dacă ne amintim că el a redactat un curs de aritmetică și altul de trigonometrie (pe cari le posedăm și s'au și tipărit în 1924). Prin urmare Lazăr ori trebuia să treacă altui profesor ori să împartă cu altul cursurile de filozofie.

Heliade ne spune că la început Lazăr a predat și matematica și filozofia, dar curând a dat o parte din materie lui Ladislas Erdeli :

«Lazăr trecu cu filozofia la metafizică și, fiindcă avea și alt clas de trigonometrie, clasul de logică rămase vacant. Ca să îndestuleze și pe alți tineri ce erau pregătiți a ascultă logica, fu însărcinat și cu clasul acesta tot Erdeli (care predă latina și franceza) și începù logica lui Condillac».

Așa dar primii profesori de filozofie la Sf. Sava au fost Gh. Lazăr și Lad. Erdeli.

S'a întâmplat însă o divergență între cei doi colegi, căci Lazăr, cam autoritar, voiă ca o singură sistemă filozofică să fie comunicată școlarilor, și el și-alesese pe Kant, iar Erdeli se conducea după Condillac. Această divergență e povestită de Heliade cu obișnuitul său umor :

«Aceasta fu o ispită a lui Lazăr. Se supăra să nu văză o sistemă urmată; simția și cunoștea amestecul ce ar fi urmat în învățatură; se vedea silit sau el a schimbă pe Kant sau Erdeli pe Condillac; cu toate că, ce este drept, vrea mai bine să rămâie jos Condillac pe lângă Kant. Lazăr, cu toate că trăise între Francezi în vremea armiei lui Napoleon, pe care îl iubiă dimpreună cu Francezii lui, și vorbiă adesea de dânșii; însă filozofia franțuzească ziceă că trebuie să-și scoată căciula înaintea celei nemțești și prin urmare pe Condillac, cu toate descoperirile sale, nu-l aveă de mare lucru în filozofia veacului».

Din modul cum e redactat acest pasagiu, înțelegem că Heliade, cu tot respectul se voiă să arate pentru memoria lui Lazăr, înclină spre părerea lui Erdeli și, în adevăr, știm că gramatica scrisă de el, în timpul cât a lucrat alături de Lazăr, urmează principiile lui Condillac.

Mai interesant chiar decât această divergență între profesori este faptul că studenții luau și ei parte la discuție, mai ales că ei aveau prilej, știind grecește, să urmeze și cursurile dela Academia grecească (la Măgureanu), unde, după spusele lui Heliade, era mai mult urmat Condillac și un alt filozof francez, Tracy, întemeietorul așa numitei «ideologii», prin care urmă să înlocuiască psihologia, metafizica, etc., socotind că toate științele omenești nu sunt decât aplicații ale ei.

Astfel, ne spune Heliadé :

«Trei filosofi se auzeau pe catedrele Capitalei : Kant, Condillac și Trasi».

Primii doi sunt destul de cunoscuți. Al treilea e Francezul *Destutt de Tracy* (1754—1836), spirit neastâmpărat, fost colonel în armata regală, partizan al revoluției celei mari și unul din teoreticienii ei, senator al lui Napoleon, după 18 Brumar, și membru al Institutului, apoi adversar al împăratului și amic al Burbonilor, pătr al Franței, în fine adversar al Burbonilor.

De aci ar urma că, în vremea aceea, înainte de revoluția lui Tudor a putut să fie în București o mișcare filozofică și să se împartă lumea școlară în tabere filozofice cum se împarte azi în tabere politice. (Despre disputele acestea : G. Bogdan Duică : «Cantianii români» în «Semănătorul» 1904).

Lucrul poate să pară neverosimil ; dar el se explică în mod firesc, dacă ne gândim că această mișcare se mărginește la un număr mic de persoane și de familii ; dar, chiar așa, n'ar fi putut exista dacă n'ar fi fost în cursul secolului XVIII o serie de profesori cari, în Academia grecească, să fi întreținut preocupările de ordin filozofic, măcar că în mod pedant, cu discuții interminabile asupra felurilor de argumentare în discursuri și feluritelor stiluri întrebuițate de oratori. Tot așa ne explicăm cum s'a putut ca, în plină dominațiune culturală grecească, să apără în românește o carte de filozofie, și nu o traducere, ci o polemică originală : aceea a lui *Petru Stamatiad*.

Iată despre ce e vorba :

În sec. V înainte de Crist ar fi trăit un filozof grec Ocellus, elev al lui Pitagora ; el ar fi scris o lucrare asupra genezei lumii, stabilind principiul că lumea este fără început și fără sfârșit. Tradusă în franțuzește de către Marchizul d'Argens (1704—1771), ea a dat naștere unei combateri din partea unui grec din Țara Românească *Clucerul Zanetti* (tip. la Viena 1787 în grecește și în franțuzește), și în formă de scrisoare către acesta este lucrarea dascălului Stamatiad (tip. 1791 și retipărită 1925).

Mă grăbesc a preciza că această lucrare n'are vre-o legătură cu școala dela Sf. Sava, dar ea ne face să credem în posibilitatea unor discuții filozofice în vremea de care ne ocupăm.

Era firesc că această stare de efervescentă științifică să fi dat de gândit conducătorilor școalelor din acel timp. Ei vedeau că se ridică o tinerime doritoare de învățatură, că pentru ea se cer noi forțe didactice, că în țară elaborarea culturii este prea slabă ca să se poată spera formarea lor între granițele principatului, că profesorii cari au produs entuziasmul studenților au fost sau Greci sau Români, cari au studiat în alte țări mai înaintate; de aceea chibzuiră Eforii Școalelor, pare-se după îndemnul mitropolitului Dionisie Lupu, un amic și sprijinitor al lui Lazăr, ca să trimită pe socoteala statului patru bursieri în Occident. Aceasta s'a întâmplat în anul 1821.

Nu știm cari au fost criteriile de alegere. Heliade ne spune că a fost ales el împreună cu *Constantin Moroșu*, *Ion Pandele* și *Eufrosin Poteca*, dar, în ultimul moment, s'a trimis în locul lui Heliade, *Simion Marcovici*. Cauzele acestei schimbări nu se țin de subiectul nostru și nu le vom cerceta.

Acești bursieri erau, în Februarie 1822, la Pisa; de aci Eufrosin Poteca, scrie mitropolitului că ei își fac datoria, dar că dorința unora din Efori, ca *toți* bursierii să învețe în doi ani *toate* științele de cari ar fi nevoie să fie predate la Sf. Sava, nu se poate realiza. Ei se specializează, și în ce-l privește pe dânsul declară că «a studiat atât de bine filosofia propriu zisă, în cât îndrăznește a spune că și a o predă este vrednic».

El este *al treilea profesor* de filozofie de care ne vom ocupa și *primul care-și tipărește cursul*.

III.

Eufrosin Poteca este una din figurile cele mai venerabile din trecutul învățământului nostru. Călugarit la vârsta de 26 ani, începù chiar atunci învățăturile mai înalte în Academia domnească, în care limba de predare era grecească și în care, pe atunci (1812), funcționau profesori cunoscuți prin publicațiile lor în lumea cultă grecească.

Din această împrejurare ne explicăm cum, după 4 ani (1816), deveni și el profesor în aceeași Academie grecească, având a preda dogmele bisericii ortodoxe, iar în școala lui Lazăr i se încredință cursul de geografie, după spusa lui Heliade.

După ce studiază, cum am văzut, în Italia, în 1824 trecu în Franța (în Paris), unde se ocupă cu teologia, filozofia și istoria și, întorcându-se în patrie, fu numit profesor de filozofie în Octombrie 1825 și de aceea i se zicea «Părintele Eufrosin Filosoful».

Biograful său G. Dem. Teodorescu spune că deschiderea cursului s'a făcut cu solemnitate, în fața mitropolitului, a eforilor, ș. a., și că atunci a rostit un discurs de introducere.

Activitatea profesorală a lui Poteca s'a exercitat dela 1825 până la 1828. Atunci, intrând armatele rusești în București și închizându-se școala dela Sf. Sava (care deveni spital), Poteca plecă la Viena, unde își tipări cursul său și se întoarse în 1829, dar nu-și mai continuă profesura, căci în 1830 fu numit de Kiselef egumen al mănăstirii Motrul și avu de atunci alte preocupări.

Care este cursul lui Poteca?

Pe atunci, profesorii noștri n'aveau curajul să facă cursuri originale (pe cât poate fi original un curs de școală), ci se mulțumiau să ia un autor strein reputat și să-l traducă. Autorul ales de Poteca este *Heinecke* (sau latinizat: *Heineccius*) (1681—1741), fost profesor la Halle și la Frankfurt pe Oder, cunoscut mai ales ca jurisconsult și ca om politic. Printre alte opere, cari cuprind cercetări originale, a publicat și un manual intitulat: *Elementa philosophiae rationalis et moralis* (Amsterdam, 1729). Acest manual fusese tradus în grecește de Marele Ban Grigore Brâncoveanu (Viena, 1808) sub titlul «Στοιχεῖα τῆς λογικῆς καὶ ἠθικῆς φιλοσοφίας». Poteca l-a tradus în românește și l-a utilizat în manuscris până când împrejurările i-au permis să-l dea la tipar.

Cartea e intitulată «*Filosofia cuvântului și a năruurilor adică loghica și ithica elementare, căroră să pune înaintea istoria filosoficească, scrise întâiu latinește de laudatul profesor Iv. Gollieb Ainekic, fiind în catedra filos. din Alla. Apoi traduse în limba ellinească de Dumnealui*».

Marele Ban Grigorie Brâncoveanu, iar acum în limba românească de Eufrosin Dimitrie Poteca, ieromonah și profesor de filosofie dela București spre povățuire la lecțiile sale de filosofie. La Buda în crăiasca tip. a Univ. Ungariei. 1829».

Este dedicată membrilor Eforiei școlare: *Marelui Ban Const. Bălăceanu, Marelui Vornic Iordache Goleșcu, Marelui Logofăt Alexandru Filipescu, Marelui Logofăt Nestor.*

În lunga prefață dicatorie ne spune că a găsit această carte «cu adevărat folositoare» și avem dreptul a bănuî că un motiv hotărîtor, pe lângă împrejurarea că o avea tradusă într'o limbă cunoscută, și de un compatriot, va fi fost faptul că autorul era un teolog, ba chiar cleric, și aceasta se potrivea cu situația lui de monah. Și în adevăr, preocuparea de a face din ideea de Dumnezeu centrul întregii filozofii este vădită în lecția introductivă a lui Poteca. Scopul filozofiei este

să ne înălțăm cugetele noastre până la înțelepciunea cea nemărginită, la Dumnezeu.

fiindcă

toată formația celor ce sânt arată pre Estimeea, Puterea, Înțelepciunea, Dreptatea, Bunătatea și mila lui Dumnezeu.

În scurt :

Toate sânt, pentrucă este Dumnezeu.

Deaceea datorîa celui care începe să învețe filozofia este să adreseze rugi Celui Prea Înalt pentruca să-i lumineze mintea și să-i dea înțelepciunea și priceperea necesară:

Dumnezeul părinților noștri, cel ce ai făcut toate cu cuvântul tău și cu înțelepciunea ta ne-ai dat nouă acest fel de organizare și așezare, în cât să stăpânim pre pământ preste toate celelalte făpturi ale tale... tu prea înțelepte, pre nimenea *nu iubești ca pre cel ce lăcuște împreună cu înțelepciunea, pentrucă aceasta e mai frumoasă decât soarele și decât toată strălucirea stelelor...* miluește-ne pre noi, Dumnezeule, tatăl nostru, și dă-ne înțelepciunea și priceperea din ceriul cel sfânt al tău, pentrucă noi, și de sântem mici și puținî la pricepere, însă fii ai tăi ne numim și sântem... Dar între noi, și de-ar fi cineva desăvârșit, fără înțelepciunea cea dela tine întru nimic s'ar socoti. Trimite nouă, Doamne, *înțelepciunea ta...*

pentru că aceea pre toate știe și cunoaște... Dă-ne nouă, Doamne, ca toți Românii, mari și mici, tineri și bătrâni, să arătăm în faptă cât de fericite sânt noroadele carele îndeletnicindu-se la științe și la filozofie, viețuesc după vrednicia cuvântului drept, înțeleagă dar toți Românii că *cuvântul cel drept ai binevoit a fi trimis și în pământul acesta...* ca *toată tinerimea românească să fie filosofi și înțelepți.* Așa ne rugăm ție, Doamne, ca *noroadele din prejurul nostru, văzând învățăturile și faptele bune ale noastre,* să slăvească preasfințitul și de mare cuviință numele tău, al Tatălui, al fiului și al Sf. Duh, Amin!

După acest preambul, caută să fixeze o definiție a filozofiei și, înlăturând unele și altele, o primește pe a lui Heinecke:

«Cunoștința adevărului și a Bunului, dobândită din cuvântul cel drept și potrivită spre adevărata fericire a omului».

După oarecari deslușiri și după ce arată însemnătatea filozofiei în legătură cu chestiunile politice și sociale, el insistă asupra necesității unui învățământ filozofic:

«Din Portugalia până în Petruburg, nu e cetate unde să nu fie o catedră filozoficească».

Un scurt și pitoresc *istoric al doctrinelor filozofice* din antichitate formează partea finală a lecțiunii sale introductive, pe care o încheie cu acest deziderat:

«Dea nouă Domnul să filozofească toți fiii Românilor și fie numele Domnului binecuvântat!»

Cursul lui Heinecke, tradus de Poteca, are 3 părți: *istoria filozofică, loghica și itica.*

IV.

Cu încetarea cursului lui Eufr. Poteca încetează orice învățământ filozofic în țară, căci școala dela Sf. Sava eră singura în care se putea predă.

Regulamentul organic, introdus în 1832, care orânduiește toate ramurile activității publice, are și o legiuire pentru școală.

După această legiuire, *școalele naționale* se împart în *patru ramuri*:

1. Școale începătoare (cu 4 clase).
2. Școale umane (cu 4 clase).
3. Învățături complementare (cu 3 clase).
4. Cursuri speciale: matematici, legi, agricultură.

În învățământul, care corespunde cursului secundar inferior nu se vede nici un studiu de natură filozofică. În cel zis complementar, care ar fi un curs superior de liceu, găsim materiile următoare:

Clasul I: Ritorica, învățături slobode, geometria, algebra, limba greacă și latină.

Clasul II: Istoria literaturii, *loghica*, fizica.

Clasul III: *Moralul*, arheologia și chimia.

În acest program sumar sânt două obiecte, cari ar putea fi socotite ca intrând în domeniul filozofiei: Loghica și Moralul. Să cităm însă programul mai amănunțit:

Loghica: Profesorul va tâlmăci principurile gramaticii generale sau teoria de a ne înfățișa ideile și va încheia cursul printr'o arătare pe scurt de deosebite metode și reguli ale loghicei școlastice.

Moralul: Profesorul va arăta dezvoltarea și relațiile ce au între ele facultățile lucrătoare, influența lor asupra norocirii sau nenorocirii omului în viață, mijloacele de a se deprinde cinevași în bune sentimenturi și de a îndrepta sau a pierde acelea care invitează pe om la fapte împotrivoare fericirii sale și apropelului său.

De aici se vede că loc important nu se acordă filozofiei prin programul din 1832. Este drept, însă, că nici se află în acel timp un profesor. Când el s'a găsit, atunci s'a dat filozofiei o situație și mai importantă decât fusese în trecut. Acest nou profesor fu Laurian.

V.

August Treboniu Laurian (nume sonor cam potrivit așa ca să fie conform cu doctrinele latiniștilor), este — ca și Lazăr — un alt reprezentant al școlii enciclopedice, care eră pe atunci (și în prima jumătate a sec. XIX) reprezentanta instrucțiunii superioare.

Filolog, el a dat la lumină în 1840 o vastă reconstrucție

a limbii noastre ipotetice, așa cum ar fi existat în sec. XII, adică înainte de orice document scris în românește, reconstrucție care arată o fantazie filologică îndrăzneată și o stăruință meticuloasă în formularea amănunțelor; epigrafist, el a publicat cele dintâi studii în românește asupra unor inscripțiuni de pe pietre funerare sau dedicatorii; istoric, el a alcătuit, după cronica lui Șincai, prima istorie generală a poporului român, care a fost cartea generațiilor de școlari în timp de peste 30 de ani; pedagog și organizator de școale, el a dat manuale pentru cursul primar și secundar, ocupându-se de geografie, de cosmografie, de catehism; cartograf, el a alcătuit în românește primul atlas pentru studiul geografiei generale și acea hartă a pământului românesc pe care a intitulat-o «Harta Daciei moderne», care a stat până acum douăzeci de ani pe pereții claselor pentru a aminti generațiilor de școlari ce, an după an, își toceau coatele pe scândurile băncilor, că neamul nostru nu are numai un «*vis neîmplinit*», dar și o datorie de a face ca Dacia antică să fie și Dacia modernă; în fine Laurian a fost și filozof, nu în înțelesul de creator al unui sistem filozofic, dar un profesor, care a căutat să atragă tinerimea spre problemele filozofice. Dacă, pe lângă toate acestea, adăogăm că el a fost și om politic, că mișcarea revoluționară dela 1848, pornită din câmpia Blăjului, l-a numărat între membrii de frunte ai comitetului de acțiune, atunci ne dăm seama că personalitatea lui e foarte complexă, că ea marchează câteva momente mari în istoria dezvoltării noastre culturale și începem a crede că nu e drept a-l privi numai ca autor al «proiectului de dicționar al Academiei», cu care s'a înmormântat activitatea școalei latiniste.

În ce ne privește, trebuie să spunem că Laurian a ilustrat catedra de filozofie a colegiului Sf. Sava.

Cu ocaziunea examenului public din 1 Iulie 1845, Laurian rostește un «Cuvânt academic», în care face o privire sumară asupra dezvoltării filozofiei din antichitatea greacă până în timpul său. Deși într'un ton foarte obiectiv, el se arată partizan al lui Kant:

Prin criticismul lui Kant se potolește cearta între dogmatism și scepticism, se închide drumul misticismului; însă marginile cele puse de dânsul cuno-

științei omenești produc într'unii o nemulțumire... De aici se nasc probele cele mai nouă ale lui Fichte, Schelling și Hegel. Dară prin acestea se recunosc tot mai mult validitatea criticismului Kantian și deșertăciunea străduințelor de a se înălța peste imperiul experienței.

Vorbind mai apoi de trebuința de a se da și la noi o dezvoltare studiului filozofiei, de oarece «noi am rămas foarte înapoi în cultură», spune lămurit:

După părerea mea individuală... socotesc că filozofia trebuie zidită pe temeiul cel neclătit al experienței, căci altmintrelea se deschide ușa și poarta la toate visurile și la toate fantasteriile.

Cuvântarea lui se încheie cu un elogiu adus filozofiei:

Filozofia e ceea ce dă viață tuturor științelor, tuturor artelor și tuturor lucrărilor naturale și libere și revarsă o lumină peste dânsese, prin care acestea se prefac în tot atâtea membre în care filozofia se arată în concret. Fără filozofie, științele particulare n'au un fundament comun, dară n'au nici un centru comun în care să se afle legătura lor, ci din contra divergesc în luptă și în ceartă ostilă.

Și întocmai ca Eufrosin Poteca în lecția de deschidere din 1825, Laurian termină cu apelul următor:

Dea dătătorul tuturor ca să se reverse și către noi Români lumina ei ca să ne putem bucura și noi de binefacerile ei!...

Și cine lucrează cu inimă curată, pe acela l-ajută Dumnezeu.

În același an, ca să dea, oarecum, un început de realizare dorințelor sale, Laurian anunță un plan întreg de lucru. El socotește că nu este cu puțință să se răspândească și să se înțeleagă operele marilor filozofi creatori de sisteme, înainte de a se face o atmosferă prielnică prin cărți de pregătire; de aceea își propune a publica întâi patru volume de acest fel:

1. Manual de filozofie după Delavigne;
2. Propedeutica filozofică a lui Iosif Beck;
3. Istoria filozofiei a lui Ioan Lichtenfeld;
4. Sistem de filozofie a lui Krug.

Din acest program, n'a realizat decât două puncte: în 1846 a tipărit «Manual de filozofie lucrat de A. Delavigne»; în 1847 a tipărit «Manual de filozofie de W. Krug».

Imprejurările anului următor l-au silit să treacă munții, lăsând chiar pe primul său copil în vârstă de doi ani în grija unei familii amice. După încetarea mișcării ardelenene, nu s'a mai putut întoarce în Valahia, ci s'a dus în Moldova, unde s'a ocupat cu organizarea și conducerea școalelor în vremea domniei bunului și patriotului Domnitor Grigore Ghica și acolo a făcut parte din comisiunea care a tipărit cronica lui Sincai în întregime, după manuscrisul cumpărat de Domnitor.

Să examinăm pe scurt cele două manuale cari au format o parte din cursul său.

Manualul lui Delavigne este alcătuit «după programa Universității dela Paris din anul 1840».

Pentru ce a ales Laurian această carte prea rezumativă ?

1. Fiindcă nu putea începe seria de cursuri decât cu o carte elementară ;

2. Fiindcă «e scrisă într'un stil simplu, pe cât poate fi stilul filosofic» ;

3. Fiindcă poate fi un îndrumător pentru tinerii cari merg să-și continue studiile în Paris.

Lucrarea cuprinde: o *introducere* despre obiectul, metoda și însemnătatea filozofiei ; apoi *Psichologia, Logica, Morala și teodiceea, Istoria filozofiei*. Toate în 213 pagini.

Nu am găsit amănunte despre viața și operele acestui profesor francez. Probabil, el n'a strălucit prea mult în sfera sa de activitate.

Cu totul altfel este celălalt autor pe care-l traduce Laurian.

Wilhelm Traugott Krug (1770—1842), fusese profesor la Universitatea din Frankfurt pe Oder, apoi la Königsberg (1804) la catedra ocupată odinioară de Kant, în fine (1809) la Lipsa.

Désigur Krug nu e un creator de sisteme, ci mai mult un vulgarizator ; dar «a adus servicii» prin mulțimea și varietatea operelor sale, deșteptând interesul pentru studiile filozofice și cerând libertatea spiritului în discuțiile în legătură cu religia.

Cartea e intitulată :

Handbuch der Philosophie 1820, ed. 2-a 1822, ed. 3-a 1828. După aceasta a treia a tradus Laurian.

Krug este socotit ca un discipol al lui Kant, dar el protestează:

«N'am fost nici odată Kantian în înțeles propriu, cu toate că am respectat totdeauna pe autorul acestei școale și-l respectez încă. Eu am plecat numai dela filosofia Kantiană când am început a filozofa, mai înainte cu 30 de ani, pentru că aceasta era pe atunci chiar ordinea zilei. Eu am învățat foarte de timpuriu a cunoaște defectele ei...

Nu mi-am compus sistema mea, cât de imperfectă să fie, în mod mecanic din teorii străine, ci mi-am format-o organic din mine însu-mi.

Manualul lui Krug Vol. I cuprinde: o introducere despre obiectul și părțile filozofiei; *filozofia elementară*; *metodologia*; *logica*; *logica aplicată*...

VI.

În rezumat, între 1818 și 1848 cursul de filozofie s'a predat în școala dela Sf. Sava în modul următor:

1818—1822 de către Lazăr și Erdeli;

1825—1829 de către Eufrosin Poteca;

1842—1847 de August Tr. Laurian.

Au fost dar perioade, între acești profesori, în care el a lipsit cu totul din învățământ: 3 ani între Lazăr, Erdeli și Poteca, 13 ani între Poteca și Laurian.

VII.

Ca încheiere, voi încerca să fixez în câteva trăsături generale caracterul acelor cari au îndeplinit rolul de profesori de filozofie la Sf. Sava.

Nu am aflat până acum mai nimic despre Erdeli, colegul lui Lazăr.

Pe ceilalți îi cunoaștem din scrierile și din activitatea lor.

Pe căteșitrei îi vedem convinși de însemnătatea misiunii lor și stăruind să convingă pe cei mari ca și pe școlari despre nevoia învățământului filozofic și despre efectele ce vor putea să aibă lecțiile lor.

Cel mai puțin fericit din ei, Lazăr, iubit chiar până

la fanatism de școlarii săi, se simte bănuț de unii conducători ai școalelor, se simte strămțorat de cătușele ce-i împiedică libertatea, silindu-l să predeă mai multe cursuri și să aibă preocupări de natură cu totul practică, pe când spiritul lui voia să se avânte în sferele înalte ale cugetării. Așa ne explicăm dese revolve (despre cari vorbește He-liade), când ridică pumnii la cer și striga : «Până când anii blestemului?». Soarta l-a osândit să plece bolnav din Bu-curești, să-și dea sfârșitul în satul lui și să nu-și aducă lumea aminte de el decât după trecere de ani, când con-tele Scarlat Rosetti puse să se sape pe piatra mormântală din Avrig aceste cuvinte :

«Precum Iristos pe Lazăr din morți a înviat,
Așa tu România din somn ai deșteptat».

618742
197319

Eufrosin Poteca a avut parte să-și desfășure în li-niște activitatea și să fie iubit și respectat. Ridicat din popor, el și-a sfârșit zilele în pacea mănăstirii ca un pa-triarh, dar n'a uitat nici pătura umilă din care se ridicase nici școala în care predase filozofia. La unii și la cealaltă se gândește el când își scrie testamentul (1856) și lasă 5200 de galbeni : «Aceștia toți sunt dăruți colegiului na-țional din București» și din ei să se ție 8 băieți pe timp de 10 ani : 5 în București și 3 în Craiova.

August Treboniu Laurian, om cu mare autoritate, a a reușit să facă mult atât pentru studiul filozofiei cât și pentru interesele școalei în genere.

După unirea principatelor, el fu profesor la facul-tatea de litere din București, fu membru întemeietor și președinte al Academiei Române.

În istoria culturii noastre Lazăr, Poteca și Laurian vor fi totdeauna amintiți, ori câte progrese vom face, fiindcă ei prin cărțile lor *românești* au făcut primii pași pentru sta-bilirea terminologiei științifice și a limbajului filozofic.

De aceea putem zice despre ei cu poetul Alexandrescu :

«Sânt mult mai vrednici de cinste acei care au făcut

«În științi sau meșteguri fericitul început,

«Decât cei ce după dâșii și de dâșii îndreptați,

«Au ajuns desăvârșirea prin exempluri ajutați.

VERIFICAT
2017